

Kajetan Górny*

Uniwersytet Zielonogórski

Ocena protestów w Radomiu w 1976 r. z perspektywy ekonomicznej analiza prawa

1. Wprowadzenie

W ramach filozofii prawa i filozofii społecznej funkcjonuje wiele różnych nurtów¹. Przedstawiciele poszczególnych teorii mieli i mają istotny wkład w budowę fundamentów filozofii prawa i socjologii oraz w proces stanowienia norm prawnych. W latach 50. ubiegłego wieku powstał nowy nurt znany jako ekonomiczna analiza prawa (dalej: EAP). W przeciwieństwie do metod wykorzystywanych tradycyjnie w teorii prawa badanie prawa następuje za pomocą metod nauk ekonomicznych. Podczas gdy większość przedstawicieli filozofii i teorii prawa stawia sobie za cel m.in. udzielenie odpowiedzi na pytanie, czym jest prawo, reprezentanci EAP starają się skupić bardziej na ocenie efektywności prawa. Takie podejście nie jest jednak niedopuszczalne². Teoria prawa pełni niekiedy funkcję pewnego rodzaju pośrednika pomiędzy naukami prawnymi a naukami określanymi jako pomocnicze nauki prawoznawstwa³. Badanie efektywności regulacji prawnych w ramach EAP jest podejmowane z reguły już po uchwaleniu norm prawnych, a nie przed. Przykładowo, ograniczenie prędkości samochodów w obszarze zabudowanym ma m.in. służyć bezpieczeństwu, w tym w szczególności pieszych, oraz

* ORCID 0000-0002-1215-2840; e-mail: uniwersytet@adwokat-gorny.pl

¹ Przegląd nurtów w ramach teorii prawa został przedstawiony w wielu opracowaniach; zob. m.in. S. Wrótkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Ars boni et aequi, Poznań 2001.

² Szerzej o kontrowersjach w tym temacie zob. T. Guzik, *Ekonomiczna analiza prawa jako metoda prawoznawstwa*, „Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 8, s. 25–36.

³ Z. Ziemiński [w:] S. Wrótkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii...*, s. 19.

zmniejszyć liczbę wypadków. Z perspektywy EAP celem będzie jednak m.in. zmniejszenie występowania szkód majątkowych i niemajątkowych oraz uszczerbku majątku na skutek wypadków drogowych. W procesie uchwalania prawa w okresie komunizmu ustawodawca nie prognozował skutków, jakie wywołały uchwalone przez niego normy prawne⁴.

Podstawowym celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy gdyby w okresie komunizmu ustawodawca skorzystał z założeń EAP w procesie tworzenia prawa, to doszłoby do protestów społecznych w Radomiu i innych częściach kraju. Podczas tłumienia demonstracji naruszano dobra osobiste ich uczestników, a mówiąc wprost – popełniano przestępstwa wobec osób, które w nich uczestniczyły. Dodatkowym celem artykułu jest przybliżenie podstawowych założeń EAP i jej głównych nurtów⁵.

2. Protesty robotnicze w czasach komunizmu i popełniane w trakcie nich przestępstwa

Z punktu widzenia obecnego zrozumienia prawa, a w szczególności swobód obywatelskich i związanych z nimi dóbr osobistych okres komunizmu w Polsce spowodował ich drastyczne ograniczenie, a wręcz zanik. W tym czasie doszło do tragicznych zdarzeń. Wystąpienia i protesty społeczeństwa były brutalnie tłumione, a stosowana w ich trakcie przemoc często kończyła się śmiercią niektórych z ich uczestników. Powszechnie przyjmuje się, że najpoważniejsze protesty społeczeństwa miały miejsce w latach 1956, 1968, 1970/71, 1976 oraz 1980. Wśród ich przyczyn wymienia się różne zdarzenia⁶, zaś wspólnym mianownikiem dla wszystkich był niewątpliwie sprzeciw wobec władzy komunistycznej. Jedną z przyczyn protestów była jednak również trudna sytuacja ekonomiczna społeczeństwa⁷.

Z uwagi na cele artykułu skupiłem się na przyczynach protestów, które wybuchły w 1976 r. m.in. w Radomiu. Były one w głównej mierze spowodowane nagłym⁸,

⁴ Jakkolwiek brak źródeł, z których wynikałoby to założenie, to z uwagi na fakt, że EAP bazuje na założeniu wolnorynkowego charakteru relacji uczestników, a w rezultacie wykorzystywane metody badawcze w ramach nauk ekonomicznych opierały się na tym modelu, ustrój komunistyczny, z założenia przeciwny wolnorynkowej ekonomii, musiał EAP *a priori* odrzucić.

⁵ Obszerna ocena większości najistotniejszych nurtów EAP zob. J. Bełdowski, K. Matelska-Szaniawska, *Law & Economics – geneza i charakterystyka ekonomicznej analizy prawa*, „Bank i Kredyt” 2007, nr 10, s. 51–69.

⁶ Szczegółowo na ten temat zob. P. Sasanek, *Czerwiec 1976. Geneza – przebieg – konsekwencje*, IPN, Warszawa 2017, s. 14–156.

⁷ Ogłoszenie podwyżek nastąpiło za pośrednictwem radia, a zachowaną audycję radiową można odsłuchać na stronie Polskiego Radia 24: *12 grudnia 1970. Podwyżki cen wywołują protest robotników*, Polskie Radio 24.pl, 12.12.2024, <https://polskieradio24.pl/artukul/2863711,12-grudnia-1970-Podwyżki-cen-wywołują-protest-robotników> (dostęp: 13.01.2025).

⁸ Jakkolwiek przygotowania do podwyższenia cen nie były działaniem spontanicznym dla partii komunistycznej, zob. szerzej: P. Sasanka, *Czerwiec 1976...*, s. 85 i nn.

nieprzewidzianym wzrostem cen podstawowych artykułów żywnościowych⁹. Podwyższenie cen artykułów nastąpiło poprzez zmianę obowiązujących sztywnych cen poszczególnych produktów żywnościowych¹⁰. Przykładowo „sztywna” cena cukru w ciągu jednego dnia wzrosła o 100%, a cena mięsa i jego przetworów o 69%. Protesty spowodowały z kolei brutalną reakcję komunistycznego aparatu państwowego, a w trakcie ich tłumienia popełniono wiele przestępstw¹¹.

3. Główne założenia Ekonomicznej Analizy Prawa

Starając się udzielić odpowiedzi na zadane wyżej pytanie, czy gdyby w okresie komunizmu ustawodawca skorzystał z założeń EAP w procesie tworzenia prawa, to doszłoby do niepokojów społecznych w Radomiu i innych częściach kraju, w pierwszej kolejności należały wyjaśnić założenia EAP. Jak wskazałem na początku artykułu, mając na uwadze obszerny dorobek naukowy teorii i filozofii prawa, a także dorobek filozofii społecznej, EAP jest stosunkowo młodą dyscypliną¹². W literaturze podkreśla się, że z uwagi na odrębność i specyfikę, która jest zakorzeniona w nurcie pragmatycznego instrumentalizmu, EAP stanowi wartościowy instrument opisywania prawa jako skutecznego środka, który oddziałuje na zachowanie ludzi¹³.

W języku angielskim i angielskojęzycznej literaturze EAP jest określana jako *law and economics*. Z uwagi na wykorzystywane w jej ramach metody badawcze EAP jest umiejscowiona pomiędzy ekonomią a naukami prawnymi, ponieważ zajmuje się badaniem prawa przy wykorzystaniu metod naukowych powstałych na gruncie nauk ekonomicznych. Jej głównym obszarem badania jest ocena efektywności regulacji prawnych¹⁴. Co prawda, interpretacje prawa w kategoriach ekonomicznych występowały wcześniej, m.in. w jurysprudencji rzymskiej, w marksistowskiej teorii prawa, w amerykańskim realizmie prawnym i socjologicznej jurysprudencji, w pewnych odmianach

⁹ *Ibidem*, s. 14–156.

¹⁰ Należy wskazać, że w okresie komunizmu ceny artykułów – w przeciwieństwie do chwili obecnej – były kształtowane „z góry” w sposób sztywny. Upraszczając, dany produkt miał urzędową cenę, powyżej/poniżej której jednostki gospodarki uspołecznionej nie mogły go sprzedawać. Ceny produktów nie były więc ustalone w sposób swobodny, wolnorynkowy jak obecnie.

¹¹ Szerzej: W.M. Mizerski, *Radomski Czerwiec 1976 – Doniesienie o przestępstwie*, wyd. 2 popr., Norbertinum, Lublin 1991.

¹² Samo zdefiniowanie EAP jest trudne, ponieważ istnieją w jej ramach trzy główne nurty, które utrudniają jednoznaczną definicję tego pojęcia; zob. szerzej: H.-B. Schäfer, C. Ott, J. Bełdowski, *Ekonomiczna analiza prawa cywilnego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne i prawo umów*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 11 i nn.

¹³ M. Glicz, *Efektywność prawa w koncepcji Law and Economics*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, nr 1, s. 138.

¹⁴ Zadanie stawiane sobie przez EAP jest utrudnione, zważywszy fakt, że w ramach samej teorii prawa istnieje wiele poglądów na temat tego, czym jest samo prawo. Skoro istnieją różnice w zakresie pojęcia „prawa”, to badanie prawa pod kątem jego efektywności wydaje się tym trudniejsze.

hermeneutyki i argumentacji prawniczej, a nawet w koncepcji Dworkina¹⁵. Jednak za moment powstania EAP¹⁶ uznaje się początek lat 70. XX wieku¹⁷, kiedy ukazały się dwa kluczowe dla tego nurtu artykuły naukowe. Ronald Coase w 1960 r. na łamach „Journal of Law and Economics” opublikował artykuł pt. *The Problem of Social Cost*¹⁸, zaś rok później w „Yale Law Journal” ukazał się tekst Guido Calabresiego pt. *Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts*¹⁹. Współtwórcami EAP są tacy badacze, jak: Ronald Coase, Gary Becker, Richard A. Posner, Guido Calabresi i Henry G. Manne²⁰.

W literaturze założenia EAP sprowadza się też do samej efektywności prawa,²¹ czy też wykładni przepisu uwzględniającej efektywność ekonomiczną²², co wydaje się raczej zbytnim uproszczeniem, ale równocześnie oddaje w najprostszy sposób istotę celu EAP. Autorzy jednego z wiodących podręczników w zakresie EAP wskazują, że nurt ten z jednej strony ma na celu nowe spojrzenie na zagadnienia prawa z perspektywy analizy ekonomicznej, a z drugiej strony uzupełnienie i konstruktywną krytykę stanowisk wypracowanych w ramach tradycyjnego podejścia do prawa²³.

Reprezentanci EAP wskazują na konkretne wykorzystanie EAP, przykładowo na gruncie zobowiązań, ponieważ umowy pomiędzy stronami z uwagi na wielość zjawisk występujących w obrocie gospodarczym nie mogą zawierać wszystkich postanowień, które by je regulowały. Przyjmują założenie, że w momencie zawarcia umowy nie można przewidzieć, a w rezultacie opisać w niej wszystkich zdarzeń, które mogą wystąpić po jej zawarciu. W tym kontekście wskazują na tzw. niekompletności umowy. W rezultacie dochodzą do wniosku, że każda z umów zawieranych w obrocie ma pewne luki,

¹⁵ J. Stelmach, *Spór o ekonomiczną analizę prawa* [w:] *Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych*, red. J. Stelmach, M. Soniewicka, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 9.

¹⁶ M. Glicz, *Efektywność prawa...*, s. 135.

¹⁷ W polskiej literaturze za początki powstania pierwotnych założeń EAP przyjmuje się przełom antyformalistyczny w amerykańskiej nauce prawa w ramach realizmu prawniczego (tak: G. Wycichowski-Kuchta, *Wrogość czy pokrewieństwo? O ekonomicznej analizie prawa z perspektywy critical legal studies* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa. Zastosowania*, red. B. Biskup, S. Osmola, Wydawnictwo Kasper, Kraków 2018, s. 10) czy też XIX wiek, kiedy pierwsze próby systematycznych studiów na prawem w ujęciu ekonomicznym nastąpiły głównie ze strony ekonomistów i niemieckiej szkoły historycznej (tak: R. Cooter, Th. Ulen, *Ekonomiczna analiza prawa*, red. przekładu na j. polski J. Beldowski, K. Matelska-Szaniawska, tłum. J. Beldowski et al., wyd. 2, Wydawnictwo C.H Beck, Warszawa 2011, s. XVIII).

¹⁸ R.H. Coase, *The Problem of Social Cost*, „Journal of Law and Economics” 1960, no. 3, s. 1–44, https://www.mcleland.org/Class_reading/Coase_Problem_of_Social_Cost_JLE1960.pdf (dostęp: 15.01.2025).

¹⁹ G. Calabresi, *Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts*, „Yale Law Journal” 1961, vol. 70, no. 4, s. 499–553.

²⁰ R. Cooter, Th. Ulen, *Ekonomiczna analiza...*, s. XX; J. Beldowski, K. Matelska-Szaniawska, *Law & Economics...*, s. 51 i nn.

²¹ B. Sierakowski, *Bezskuteczność czynności prawnych upadłego na tle wykładni i stosowania art. 134 Prawa upadłościowego w brzmieniu obowiązującym od 01.12.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2024, nr 2, przyp. 23.

²² R. Adamus, *Problem podmiotowości prawnej spółki komandytowo-akcyjnej w organizacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2024, z. 2, s. 137.

²³ R. Cooter, Th. Ulen, *Ekonomiczna analiza...*, s. XVI; J. Beldowski, K. Matelska-Szaniawska, *Law & Economics...*, s. 51 i nn.

które mogą zostać wypełnione dopiero *ex post* w czasie trwania stosunku zobowiązaniowego z uwzględnieniem głównie celów ekonomicznych, które przyświecały strom²⁴. Rozumiana w ten sposób niekompletność umowy skutkuje, zdaniem przedstawicieli tego nurtu, obecnie konstruowaniem przez podmioty gospodarcze nie tylko pojedynczych umów, lecz wręcz sieci kontraktów czy też sieci przedsiębiorców²⁵. EAP na gruncie prawa zobowiązań stwarza więc możliwość sporządzenia bilansu korzyści i ryzyka ekonomicznego danego rozwiązania, co z kolei pozwala na bardziej świadome identyfikowanie obszarów wymagających reform i zwiększa możliwość dokonania bardziej racjonalnego wyboru w zakresie rozwiązań legislacyjnych²⁶.

W literaturze podkreśla się też dopuszczalność wykorzystania założeń EAP w kontekście badania efektywności działań organów administracji publicznej. Wskazuje się przy tym, że jest ona utrudniona. Trudności są spowodowane m.in. następującymi czynnikami: 1) istnieniem różnych efektywności uczestników w organizacji, 2) niejasnością celów organizacji, 3) niespójnością celów organizacji, 4) problemem egzekwowalności odpowiedzialności w organizacji, 5) problemem przewidywalności rezultatów działań organizacji, 6) ograniczeniem doboru środków²⁷.

W doktrynie akcentuje się też pewne wspólne cechy EAP oraz realizmu prawniczego²⁸. Sprowadzają się one do tego, że zarówno EAP, jak i realizm prawniczy – upraszczając – koncentrują się na postrzeganiu prawa w procesie jego stosowania. Jednak tym, co odróżnia EAP od realizmu prawniczego, jest, po pierwsze, badanie prawa za pomocą metodologii użytej w naukach ekonomicznych. Po drugie, podkreśla się pozaprawne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania działalności prawniczej²⁹. W ramach EAP wyróżnia się trzy główne nurty, które pokrótce zostaną scharakteryzowane poniżej.

3.1. Szkoła chicagowska i podejście pozytywne

Pierwszym i najstarszym z nurtów jest tzw. szkoła chicagowska i jej pozytywne podejście do sposobu postrzegania prawa. Zwolennicy tego nurtu w ramach EAP uważają, że podmioty prawa współpracują ze sobą w celu doprowadzenia głównie do wymiany dóbr. Celem tej współpracy jest osiągnięcie maksymalnej – z ich punktu widzenia – satysfakcji (użyteczności) z dokonanej wymiany dóbr. W rezultacie oceniają oni prawo

²⁴ R. Cooter, Th. Ulen, *Ekonomiczna analiza...*, s. 295 i nn.

²⁵ F. Cafaggi, *Sieci kontraktowe a teoria kontraktu: kierunek badań dla europejskiego prawa prywatnego*, tłum. M. Grochowski, „*Studia Prawa Prywatnego*” 2012, nr 3–4, s. 83.

²⁶ M. Olechowski, *Czy ekonomiczna analiza prawa jest użyteczna dla prawa prywatnego?* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa*, red. T. Giaro, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 80–81.

²⁷ Szerzej zob. M. Soniewicka, *Instytucjonalne problemy walki z ubóstwem* [w:] *Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych*, red. J. Stelmach, M. Soniewicka, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 208 i nn.

²⁸ Szerzej na temat realizmu prawniczego zob. K. Opalek, J. Wróblewski, *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych*, PWN, Warszawa 1963, s. 158–160.

²⁹ G. Wycichowski-Kuchta, *Wrogość czy pokrewieństwo?...*, s. 16–17.

w ramach tego nurtu pod kątem jego efektywności ekonomicznej³⁰. Z tej perspektywy stanowienie prawa w postaci m.in. interwencji w procesy rynkowe zazwyczaj nie jest skuteczne, ponieważ nie powoduje z reguły zwiększenia efektywności ekonomicznej jednostki i dobrobytu całego społeczeństwa³¹. Dlatego wprowadzanie nowych norm prawnych nie jest pożądane, chyba że prowadzi do powstania nowych, pożądanych przez ustawodawcę norm społecznych³².

3.2. Szkoła New Haven i podejście normatywne

Z kolei przedstawiciele nurtu określanego mianem szkoły New Haven lub inaczej szkołą progresywną oceniają prawo i jego funkcjonowanie z punktu widzenia systemu, który ma wymóc na uczestnikach obrotu prawnego/gospodarczego pewną ostrożność w działaniu, co z kolei ma zapobiegać wywoływaniu u nich szkód³³. Zwolennicy tego poglądu uważają także, że istniejący rynek nie funkcjonuje zawsze w sposób prawidłowy. W rezultacie prawo powinno prowadzić do eliminacji tych nieprawidłowych zachowań gospodarczych (*market failures*). W przeciwieństwie do pierwszego z nurtów szkoła New Haven akceptuje w rezultacie też interwencje na rynku poprzez proces stanowienia prawa³⁴. Ważnym elementem uwzględnianym w tym ujęciu EAP jest ocena analizy kosztów i korzyści, jakie niesie ze sobą interwencja ustawodawcy w procesy rynkowe³⁵.

3.3. Szkoła Virginii i podejście funkcjonalne

Kolejny nurt EAP koncentruje się na postrzeganiu prawa z perspektywy teorii wyboru publicznego³⁶. W świetle tego nurtu zadaniem EAP jest ekonomiczna analiza polityki. W przeciwieństwie jednak do szkoły New Haven zwolennicy tej teorii zakładają, że celem ustawodawcy nie jest eliminacja nieprawidłowości na rynku. Przedstawiciele szkoły Virginii uznają, że prawo powstaje w wyniku jednostkowych interesów poszczególnych aktorów politycznych. W rezultacie szczególną uwagę zwraca się na niedoskonałości w samym procesie tworzenia prawa i podkreśla się znaczenie mechanizmów,

³⁰ N. Mercurio, S. Medema, *Economics and the Law: From Posner to Post-Modernism and Beyond*, 2nd ed., Princeton University Press, Princeton 2006, s. 105–106.

³¹ E.W. Kitch, *Chicago school of law and economics* [w:] *The New Palgrave Dictionary of Law and Economics*, vol. 1, ed. P. Newman, Palgrave Macmillan, London 1998, s. 277 i nn.

³² Szerzej zob. R. Cooter, T. Ulen, *Ekonomiczna analiza...*, s. XXII; J. Beldowski, K. Matelska-Szaniawska, *Law & Economics...*, s. 51 i nn.

³³ G. Calabresi, *Some Thoughts on Risk Distribution...*, s. 499 i nn.

³⁴ G. Calabresi, *The Costs of Accidents: A Legal and Economic Analysis*, Yale University Press, New Haven 1970, s. 1 i nn.

³⁵ N. Mercurio, S. Medema, *Economics and the Law...*, s. XXIII.

³⁶ Za prekursorów tego nurtu przyjmuje się Jamesa M. Buchanana i Gordona Tullocka; zob. *idem*, *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*, University of Michigan Press, Michigan 1962.

które działają w sposób podobny do mechanizmów rynkowych w trakcie procesu tworzenia prawa i wyboru przyjętych rozwiązań prawnych³⁷. Uchwalone przepisy prawne stanowią więc sumę interesów indywidualnych podmiotów biorących udział w procesie legislacyjnym³⁸. Przedmiotem metodologii badań funkcjonalnego podejścia EAP jest ustawodawca, którego zadaniem jest realizacja oczekiwań poszczególnych osób, które dążą do maksymalizacji swoich celów i do redystrybucji bogactwa. W rezultacie głównym przedmiotem badań jest zjawisko niesprawności (zawodności) władzy wykonawczej (ang. *government failure*), które występuje często, podobnie jak zawodność samego rynku (ang. *market failure*). Tym, co odróżnia podejście funkcjonalne od przedstawionych wcześniej poglądów pozostałych reprezentantów EAP, jest skupienie się w większym stopniu na analizowaniu niesprawności władzy wykonawczej/institucji³⁹.

3.4. EAP w judykaturze

Warto odnotować, że pojęcie EAP i jej założenia oraz cele zaczynają być powoli zauważalne przez judykaturę. Za przykład mogą posłużyć orzeczenia z zakresu ubezpieczeń społecznych⁴⁰, w których sądy powołały się nie tylko na aksjologię norm prawnych dotyczących obowiązku podlegania ubezpieczeniu w Polsce przez osobę, która wykonuje pracę i przebywa na terytorium Polski, ale także dodatkowo wprost na EAP. Sądy w tych orzeczeniach potraktowały założenia wyrażone w EAP jako pomocnicze przy ocenie podlegania obowiązkowi ubezpieczenia społecznego przez cudzoziemców w Polsce, wzmacniając w ten sposób przyjętą wykładnię funkcjonalną badanych norm prawnych.

Powołanie się na EAP można odnaleźć również w orzeczeniach wydziałów cywilnych, i to w kontekście zarówno prawa krajowego, jak i prawa unijnego. Przykładem może być powołanie się na EAP przy analizie umowy cesji prawa do „nadpłaconej” prowizji bankowej⁴¹. Biorąc pod uwagę orzecznictwo z ostatnich kilku lat, wydaje się, że najpełniejsze powołanie się na założenia EAP znajdziemy w orzeczeniu, w którym Trybunał Konstytucyjny skorzystał z nich w celu wykazania, że ekonomiczne skutki błędu popełnionego przez jeden podmiot publiczny⁴² należy przypisać do działania innego organu administracji państwowej⁴³.

³⁷ C.K. Rowley, *Introduction* [w:] *Public Choice Theory*, vol. 1, ed. C.K. Rowley, Edward Elgar Reference Collection, Aldershot 1993, s. XIV.

³⁸ P. Buława, *Rozwój ekonomicznej analizy prawa* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa*, red. P. Buława, K. Szmit, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 96.

³⁹ J. Wilkin, *Teoria wyboru publicznego – homo oeconomicus w sferze polityk* [w:] *Teoria wyboru publicznego. Główne nurty i zastosowania*, red. J. Wilkin, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 19.

⁴⁰ Wyrok SN z dnia 28 listopada 2023 r., III USK 97/23, LEX nr 3645246; podobnie wyrok SO w Łodzi z dnia 25 czerwca 2024 r., VIII U 1855/23, Legalis nr 3153273; wyrok SO w Łodzi z dnia 23 maja 2024 r., VIII U 87/24, Legalis 3149554.

⁴¹ Wyrok SR w Toruniu z dnia 2 lutego 2021 r., I C 1853/20, Legalis nr 2545837.

⁴² W sprawie błęd popełnił ustawodawca, a jego stwierdzenie nastąpiło poprzez wydanie wyroku przez Trybunał Konstytucyjny – zob. orzeczenie TK z dnia 6 czerwca 2019 r., P 20/16, Dz. U. z 2019 r. poz. 539.

⁴³ W tym przypadku Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

4. Niepokoje z 1976 r. w kontekście założeń Ekonomicznej Analizy Prawa

Oceniając wybuch niepokojów społecznych m.in. w Radomiu jako konsekwencję podwyżki cen podstawowych artykułów spożywczych, należałoby uznać, że skala protestów powinna być zaskoczeniem dla komunistycznego ustawodawcy. Jeśli bowiem regulował urzędowo ceny produktów, to ich zmiana była – w świetle ówczesnych realiów prawnych – legalna. Co więcej, można ją było przewidzieć, skoro istniejący ustrój polityczny przewidywał „sztywny” mechanizm kontroli cen urzędowych i dopuszczał ich uznaniową zmianę.

Jednak dokonując tej samej oceny z perspektywy założeń EAP, wybuch protestów społecznych i spowodowane w jego wyniku naruszenie dóbr osobistych uczestników protestów, tudzież popełniane w stosunku do nich przestępstwa, były wysoce prawdopodobne. Oceniając wprowadzoną w 1976 r. podwyżkę cen w tym kontekście, należy stwierdzić, że postępowanie komunistycznego ustawodawcy było błędem i to już w momencie uchwalenia zmian cen. Zarówno w ujęciu funkcjonalnym, jak i normatywnym nurtu EAP celem regulacji prawnych powinna być eliminacja nieprawidłowych zachowań gospodarczych (ang. *market failure*). Celem powinno być także m.in. przeciwdziałanie niesprawności (zawodności) władzy wykonawczej (ang. *government failure*).

Podwyższenie cen produktów spożywczych nie spełniało żadnego z tych postulatów. Podjęte przez komunistyczne władze działanie nie powodowało zwiększenia dostępności produktów spożywczych dla społeczeństwa. Innymi słowy, wzrost cen produktów nie wpłynął na to, że było ich więcej i nie były one w ten sposób bardziej dostępne dla społeczeństwa. Podwyżka cen nie spowodowała usunięcia nieefektywności mechanizmu w ramach komunistycznej gospodarki, który doprowadził do braku towarów⁴⁴. W rezultacie także drugi z postulatów EAP nie został spełniony. Ocena działań podjętych przez komunistycznego ustawodawcę z perspektywy założeń tzw. szkoły chicagowskiej i jej podejścia pozytywnego również prowadzi do wniosku, że działanie komunistycznej władzy było błędem. Podwyżka cen produktów nie spowodowała ułatwień w zakresie wymiany dóbr. Co więcej, nie skutkowało wypracowaniem w społeczeństwie nowych, pożądanych norm społecznych. Fakt, że komunistyczny ustawodawca w odmienny sposób rozumiał ekonomię, niż ma to miejsce obecnie, nie oznacza, iż w procesie stanowienia prawa nie mógł uwzględnić skutków ekonomicznych podwyższenia sztywnych cen podstawowych produktów spożywczych dla społeczeństwa.

⁴⁴ Można było spróbować osiągnąć ten cel poprzez uchwalenie prawa, które nakazywałoby zwiększyć ilość produktów, ale podwyższenie cen chleba nie rozwiązywało powstałego problemu ekonomicznego. Czy natomiast samo uchwalenie przepisów powyższej treści rozwiązałyby istniejące problemy gospodarcze, to już inna kwestia.

5. Podsumowanie – wnioski na przyszłość

Gdyby komunistyczny ustawodawca bazował, chociażby w pewnym zakresie, na założeniach EAP w procesie tworzenia prawa, wówczas można byłoby uniknąć niepokojów społecznych w 1976 r. Pominięcie założeń EAP w procesie stanowienia prawa było więc błędem. Wykorzystując założenia EAP, można było nie dopuścić do tragicznych wydarzeń w Radomiu w 1976 r.

Idąc dalej, należałoby zadać pytanie, czy obecny ustawodawca wyciągnął wnioski ze zdarzeń z przeszłości i stosuje EAP w procesie tworzenia prawa. Na to pytanie nie można udzielić odpowiedzi jednoznacznej. Z jednej strony obecnie w procesie tworzenia aktów prawnych ustawodawca dokonuje oceny skutków projektowanej regulacji⁴⁵. Jednak ocena ta jest dokonywana jedynie w kontekście wpływu na budżet/zobowiązania państwa, a nie skutków ekonomicznych dla obywateli. Z drugiej strony postulaty EAP wydają się spełniane w sposób nieformalny w ramach politycznego procesu tworzenia prawa. Ma to miejsce poprzez unikanie bądź przynajmniej minimalizowanie sytuacji, w których przyjmowane rozwiązania legislacyjne mogłyby wpłynąć w sposób negatywny na sytuację ekonomiczną obywateli. Przykładem mogą być regulacje dotyczące maksymalnych cen energii elektrycznej. Zarówno poprzednie, jak i obecnie rządzące ugrupowanie polityczne, wprowadzając maksymalne ceny energii elektrycznej, starały się i starają przeciwdziałać niekorzystnym zdarzeniom na rynku (tzw. *market failure*), które w wyniku wojny na Ukrainie spowodowały niekontrolowany i nieprzewidywany wzrost tych cen. Może czas, aby ustawodawca w procesie tworzenia prawa uwzględnił założenia EAP także z perspektywy przeciętnego obywatela, a nie tylko budżetu państwa?

Literatura

12 grudnia 1970. *Podwyżki cen wywołują protest robotników*, Polskie Radio 24.pl, 12.12.2024, <https://polskieradio24.pl/artykul/2863711,12-grudnia-1970-Podwyzki-cen-wywoleja-protest-robotnikow> (dostęp: 13.01.2025).

Adamus R., *Problem podmiotowości prawnej spółki komandytowo-akcyjnej w organizacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2024, z. 2, s. 137–154.

Bełdowski J., Matelska-Szaniawska K., *Law & Economics – geneza i charakterystyka ekonomicznej analizy prawa*, „Bank i Kredyt” 2007, nr 10, s. 51–69.

Buchanan J.M., Tullock G., *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*, University of Michigan Press, Michigan 1962.

Buława P., *Rozwój ekonomicznej analizy prawa* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa*, red. P. Buława, K. Szmit, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 93–99.

⁴⁵ Tak trafnie: M. Romanowski, *Ekonomiczna analiza prawa jako metoda oceny skutków regulacji umowy ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej na przykładzie umowy ubezpieczenia grupowego* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa...*, s. 73.

- Cafaggi F., *Sieci kontraktowe a teoria kontraktu: kierunek badań dla europejskiego prawa prywatnego*, tłum. M. Grochowski, „Studia Prawa Prywatnego” 2012, nr 3–4, s. 81–101.
- Calabresi G., *Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts*, „Yale Law Journal” 1961, vol. 70, no. 4, s. 499–553.
- Calabresi G., *The Costs of Accidents: A Legal and Economic Analysis*, Yale University Press, New Haven 1970.
- Coase R.H., *The Problem of Social Cost*, „Journal of Law and Economics” 1960, no. 3, s. 1–44, https://www.mcleland.org/Class_reading/Coase_Problem_of_Social_Cost_JLE1960.pdf (dostęp: 15.01.2025).
- Cooter R., Ulen T., *Ekonomiczna analiza prawa*, red. przekładu na j. polski J. Beldowski, K. Matelska-Szaniawska, tłum. J. Beldowski et al., wyd. 2, Wydawnictwo C.H Beck, Warszawa 2011.
- Glicz M., *Efektywność prawa w koncepcji Law and Economics*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, nr 1, s. 131–138.
- Guzik T., *Ekonomiczna analiza prawa jako metoda prawoznawstwa*, „Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 8, s. 25–36.
- Kitch E.W., *Chicago school of law and economics* [w:] *The New Palgrave Dictionary of Law and Economics*, vol. 1, ed. P. Newman, Palgrave Macmillan, London 1998, s. 227–233.
- Mercuro N., Medema S., *Economics and the Law: From Posner to Post-Modernism and Beyond*, 2nd ed., Princeton University Press, Princeton 2006.
- Mizerski W.M., *Radomski Czerwiec 1976 – Doniesienie o przestępstwie*, wyd. 2 popr., Norbertinum, Lublin 1991.
- Olechowski M., *Czy ekonomiczna analiza prawa jest użyteczna dla prawa prywatnego?* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa*, red. T. Giaro, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 80–87.
- Opatek K., Wróblewski J., *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych*, PWN, Warszawa 1963.
- Rowley C.K., *Introduction* [w:] *Public Choice Theory*, vol. 1, ed. C.K. Rowley, Edward Elgar Reference Collection, Aldershot 1993, s. I–XIV.
- Romanowski M., *Ekonomiczna analiza prawa jako metoda oceny skutków regulacji umowy ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej na przykładzie umowy ubezpieczenia grupowego* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa*, red. T. Giaro, Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 71–78.
- Sasanka P., *Czerwiec 1976. Geneza – przebieg – konsekwencje*, IPN, Warszawa 2017.
- Schäfer H.-B., Ott C., Beldowski J., *Ekonomiczna analiza prawa cywilnego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne i prawo umów*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024.
- Sierakowski B., *Bezskuteczność czynności prawnych upadłego na tle wykładni i stosowania art. 134 Prawa upadłościowego w brzmieniu obowiązującym od 01.12.2021 r.*, „Monitor Prawniczy” 2024, nr 2, s. 104–112.
- Soniewicka M., *Instytucjonalne problemy walki z ubóstwem* [w:] *Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych*, red. J. Stelmach, M. Soniewicka, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 191–214.
- Stelmach J., *Spór o ekonomiczną analizę prawa* [w:] *Analiza ekonomiczna w zastosowaniach prawniczych*, red. J. Stelmach, M. Soniewicka, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 9–24.
- Wilkin J., *Teoria wyboru publicznego – homo oeconomicus w sferze polityk* [w:] *Teoria wyboru publicznego. Główne nurty i zastosowania*, red. J. Wilkin, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 9–30.

Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Ars boni et aequi, Poznań 2001.

Wycichowski-Kuchta G., *Wrogość czy pokrewieństwo? O ekonomicznej analizie prawa z perspektywy critical legal studies* [w:] *Ekonomiczna analiza prawa. Zastosowania*, red. B. Biskup, S. Osmola, Wydawnictwo Kasper, Kraków 2018, s. 8–28.

Abstract

Kajetan Górny

Evaluation of the protests in Radom in 1976 from the perspective of Law & Economics

The subject of the article is an attempt to evaluate the events that took place in Radom in 1976 from the perspective of the tools used by Law & Economics. The basic aim of the article is to attempt to answer the question whether, if the legislator had used the Law & Economics assumptions in the lawmaking process during the communist period, there would have been social unrest in Radom and other parts of the country. Unrest, during which the personal interests of their participants were violated, and, simply put, crimes were committed against the people who participated in them. An additional objective of the article is to present the basic assumptions of the Law & Economics theory and its main currents.

Keywords: protests in Radom in 1976, Law & Economics (economic analysis of law), philosophy of law, social philosophy